

30 let databáze METAL - a co dál?

Boris Škandera^{*)}, Antonín Tulach^{*)}, Blanka Polochová^{**)}

Resumé

Stručná historie tuzemské databáze vědeckotechnických informací pro hutní průmysl. Současná situace a otazníky jejího budoucího vývoje.

Abstract

Concise overview of history of domestic database of scientific and technical information for metallurgical industry. Present situation and questions concerning its future development.

V roce 1972 začali naši předchůdci v tehdejším odvětvovém informačním středisku VÚHŽ-Infometal práce na automatizaci zpracování vědeckotechnických informací pro hutní průmysl. Před jejich počinem je nutno se sklonit s obdivem minimálně ze dvou důvodů:

- Ve své době byli opravdu průkopníky v této oblasti a patřili mezi první tvůrce automatizovaných informačních systémů nejen v Československu, ale i v mezinárodním srovnání. Například největší světová databáze o hutních materiálech a technologiích (tehdy anglo-americká) METADEX měla jen nepatrný časový náskok – začala vznikat v r. 1966, a to za nesrovnatelně lepších finančních i technických podmínek.
- Technická základna byla značně omezená a těžko dostupná. Začínalo se na tzv. „sálových počítačích 2. generace“, jejichž výkon a kapacita byly z dnešního pohledu neuvěřitelně malé a dnes už téměř nevyjádřitelné – slabší než první „osobní počítače“ typu Sinclair ZX Spectrum, které k nám dorazily v polovině osmdesátých let minulého století. V počátcích se za dostupnými počítači DATASAAB D21 muselo dokonce dojíždět z Prahy do tehdejšího Gottwaldova.

^{*)} Infometal, zájmové sdružení

^{**)} VÚHŽ, a.s.

Databáze byla koncipována tak, že se na její tvorbě a aktualizaci podílelo několik informačních středisek v hutních podnicích (decentralizované zpracování podle tematického principu). Tento způsob se osvědčil a je využíván dodnes. Vlastní zpracování celé databáze bylo prováděno centrálně na odvětvovém pracovišti s využitím externích dodavatelů výpočetních služeb. V této souvislosti nelze nezpomenout významnou roli celostátního informačního centra ÚVTEI-ÚTZ. Databáze byla samozřejmě od počátku úzce propojena s odvětvovou technickou knihovnou, resp. s knihovnami spolupracujících hutních podniků, které jednak zajišťovaly odbornou literaturu coby vstupy do databáze, a jednak následně dodávaly dle požadavků uživatelů kopie primárních pramenů.

Nechceme zde popisovat všechny peripetie vývoje československé vědeckotechnické hutnické databáze, uvedeme jen několik základních fakt.

Databáze od počátku používala pro indexaci záznamů v ní uložených dva základní nástroje, jejichž používání se osvědčilo dodnes:

- DESKRIPTORY pro „jemné třídění“ ze speciálně vytvořeného řízeného slovníku, tzv. tezauru,
- TEMATICKÉ ŘADY pro „hrubší třídění“ databáze na tematické pod-soubory

Zpočátku bylo možno pracovat pouze v dávkovém režimu, přičemž byly zavedeny dva základní režimy, používané až dosud:

- zpracování „jednorázových“ retrospektivních rešerší
- zpracování „průběžných“ rešerší z nových přírůstků do databáze formou tzv. AI = adresních informací (SDI = selective dissemination of information)

Významným milníkem bylo na počátku osmdesátých let zavedení on-line přístupu k databázím s možností dialogového vyhledávání systémem GOLEM v ÚVTEI-ÚTZ. I v tomto případě patřila databáze METAL mezi první tuzemské databáze dostupné online, přičemž se řadila na horní příčky žebříčku využívání databází. Významným pokrokem v další etapě byl přechod na plnotextové vyhledávání.

Další kvalitativní skok přineslo masové rozšíření osobních počítačů a zejména mechanik optických disků CD-ROM. Informetal úspěšně převedl svou databázi z verze „magnetopáskové“ zpracovatelné pouze na sálových počítačích na verzi PC, přičemž celou databázi se podařilo umístit na 1 optický disk. Tento převod se uskutečnil doslova „v hodině dvanácté“, protože krátce nato došlo ke zrušení ÚVTEI.

Historii databáze však neovlivňovaly pouze technické aspekty a rozvíjející se možnosti výpočetní techniky, ale zejména aspekty ekonomické. Po politických a ekonomických změnách z roku 1989 došlo nejen k zániku „Státní komise pro vědeckotechnický rozvoj“, která do určité míry zastřešovala dobře fungující systém vědeckotechnických informací, ale i k zániku řady informačních středisek a technických knihoven. Tento zánik hrozil po privatizaci mateřského Výzkumného ústavu hutnictví železa i Informetalu, ale podařilo se jej zažehnat tím, že hutní podniky založily zájmové sdružení Informetal.

Díky tomu se podařilo zachovat alespoň hlavní činnosti zajišťované v minulosti odvětvovým pracovištěm, tj. aktualizaci databáze METAL a její využívání formou adresních informací a retrospektivních rešerší.

Návazné knihovnické služby nadále zajišťují dvě knihovnice v technické knihovně VÚHŽ a.s., resp. v torzu dřívější komplexní soustavy technických knihoven hutních podniků. Vzhledem k tomu, že současně došlo k drastickému snížení počtu pracovníků – z 38 na 3 – musela být zrušena celá řada dalších informačních činností a služeb, které se v minulosti osvědčily a dnes chybí. Patří sem především rozsáhlá publikační činnost, analytické práce prováděné ve spolupráci s pracovištěm tzv. „oborových inženýrů“ a mezinárodní spolupráce.

Je všeobecně známo, že hutnictví v České republice prochází letitou krizí, která se zejména v poslední době silně vyhroutil (zájemce odkazujeme na naši adresu www.informetal.cz – rubrika „Novinky“). Některé - i významné - podniky zanikly, jiné silně omezily svou činnost, další se potýkají s velkými finančními problémy. Toto se samozřejmě promítlo negativně i na financování činnosti „nadpodnikového“ zájmového sdružení Informetal. Mimořádně důležitou roli pro zachování existence Informetalu a kontinuity celé činnosti proto sehrál program Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“. Díky tomuto programu se podařilo překlenout pokles financování ze strany hutních podniků a nadále pokračovat i rozvíjet dosavadní informační služby, včetně nákupu odborné literatury. Tento program ale v prosinci 2003 končí a znovu tak vyvstává problém další existence celé agendy vědeckotechnických informací pro hutnictví železa České republiky. Toto se týká nejen existence samotného zájmového sdružení, ale také i odvětvové technické knihovny ve VÚHŽ a.s., budované dlouhá desetiletí.

V současné době probíhají různá jednání o zajištění dalšího pokračování informačních služeb pro hutní průmysl. V době absolutní nejistoty týkající se budoucnosti celého českého hutnictví je ovšem nesnadné najít vůbec pro tato jednání partnery. Určitou nadějí je možná připravovaný „Národní program orientovaného výzkumu a vývoje“ s podprogramem „Informační infrastruktura výzkumu a vývoje“. Slibné jsou i kontakty se současným producentem světové hutnické databáze METADEX – firmou Cambridge Scientific Abstracts, se kterou jednáme o možnosti dodávání abstrakt pro uvedenou databázi z „tuzemských zdrojů“, které databáze dosud nepokrývá, tj. především z národních i mezinárodních odborných konferencí konaných v ČR. Tímto způsobem by se obnovila naše spolupráce na tvorbě databáze METADEX, která řadu let úspěšně probíhala s původním producentem této databáze – ústavem Institute of Materials v Londýně.

Zájmové sdružení Informetal spolu s technickou knihovnou akciové společnosti VÚHŽ patří de facto k nemnohým bývalým „odvětvovým střediskům vědeckotechnických informací“, které nadále slouží svému účelu. Ročně zpracovává pro uživatele několik set průběžných i retrospektivních rešerší a poskytuje i návazné knihovnické, resp. překladatelské služby. Databáze METAL představuje cennou informační základnu s retrospektivou 30 let obsahující přes 190 tisíc záznamů. Doufejme, že se tuto osvědčenou službu podaří uchovat i do budoucna.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu MŠMT LI 002047 za finančního přispění ČR – Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci účelové podpory výzkumu a vývoje.